

аналогічно, як й інші неросійські народи, давало нагоду використовувати ці категорії для дослідження й історії «молодшого брата». Інша справа, що небагато українських науковців виявилися здатними сміливо впроваджувати нові для того часу ідеї в історичний дискурс. А з початком консервативної реакції в історичній науці СРСР на початку 1970-х рр., що в Україні супроводжувалась боротьбою з «рецидивами» «українського буржуазного націоналізму», відносно вільна циркуляція будь-яких новацій (навіть прикритих фігювим листком з творів «класиків марксизму-ленінізму»), що претендували на ревізію цементуючої офіційний історичний наратив тези про виняткову роль Росії в історії неросійських народів СРСР, стала і зовсім неможливою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Velychenko S. Shaping identity in Eastern Europe and Russia: Soviet-Russian and Polish accounts of Ukrainian history, 1914-1991. - New York, 1993; 2. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К., 2000; 3. Калакура Я. Українська історіографія. – К., 2004; 4. Velychenko S. Op. cit. – Pp. 180 – 186; 5. Сидорова Л.А. Оттепель в исторической науке. Советская историография первого послесталинского десятилетия. – М., 1997. – С. 3 – 4, 12, 75; Алексеева Г.Д. Историческая наука в России. Идеология. Политика (60 – 80-е годы XX века). – М., 2003. – С.40, 86; Вайль П., Генис А. 60-е. Мир советского человека. – М., 1996. – С. 218; 6. Советская историография. – М., 1996. – С. 153 – 155; 7. Голобуцкий В.А. О начале «нисходящей» стадии феодальной формации // Вопросы истории.–1959. - № 9.– С. 137; 8. Индова Е.И., Преображенский А.А., Тихонов Ю.А. Классовая борьба крестьянства и становление буржуазных отношений в России // Вопросы истории. – 1964. - № 12.– С. 27–53; Булыгин И.А., Биндова Е.И., Преображенский А.А., Тихонов Ю.А., Троицкий С.М. Начальный этап генезиса капитализма в России // Вопросы истории. – 1966. - № 10. – С. 73; 9. Пономарьов О.М. Про початок мануфактурного періоду на Україні // Український історичний журнал. – 1970. - № 3. – С. 27 – 35; 10. Компан О.С. Проблеми українського середньовіччя // Середні віки на Україні. – К., 1971. – Вип. 1. – С. 14; 11. Компан О.С. Єдність світового історичного процесу. – К., 1966. – С. 31 – 33; 12. Бордюгов Г., Бухараев В. Национальная историческая мысль в условиях советского времени // Национальные истории в советском и постсоветских государствах. – М., 1999. – С. 43; Брайчевський М. Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції; Його ж. Вибрані твори. – К., 1999. – С. 494 – 497; Юсова Н. Від розробки концепції «давньоруської народності» до легітимізації терміна «возз'єднання» України з Росією: Друга пол. 40-х – поч. 50-х рр. XX ст. // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2004. – Вип. 14. – С. 426 – 430; Яремчук В.П. Трактуння українського національного руху в українській радянській історіографії середини 1950-х – початку 1970-х років // Грані. – 2007. - № 5. – С. 42 - 46; 13. Сидорова Л.А. Указ. соч. – С. 214; 14. История и социология. – М., 1964.–С. 127–129; 15. [Предисловие] // Об особенностях империализма в России: Сб. статей. – М., 1963. – С. 10; 16. Сидоров А.Л. В.И. Ленин о русском военно-феодалном империализме // Об особенностях империализма в России... – С. 11. – 16; Галузо П.Г. К ленинским оценкам предпосылок объединения национальных движений в России с революционной борьбой рабочего класса за социализм (По материалам Казахстана и Средней Азии)// Национальный вопрос накануне и в период проведения Великой Октябрьской социалистической революции (Материалы к сессии Научного совета). – М., 1964. – Вып. 1. – С. 3 – 16; 17. Там само. – С. 8, 15; 18. Лугова О.І. Про становище України в період капіталізму // Український історичний журнал. – 1967. - №3. – С. 15 – 25; 19. Боровой С.Я. До питання про становище України в період капіталізму // Український історичний журнал. – 1967. - № 9. – С. 115 – 121; 20. Tillet L. The Great Friendship: Soviet Historians on the Non-Russian Nationalities. - Chapel Hill, 1969. – pp.194 – 221; 21. Миллер В.И. Национальный вопрос накануне и в период проведения Великой Октябрьской социалистической революции // История СССР р. – 1964. - №5. – С. 215 – 219; Галузо П. Г. К ленинским оценкам предпосылок объединения национальных движений в России... - С. 6 – 7; 22. Миллер В.И. Указ. соч. – С. 218; 23. Культурне життя в Україні. Західні землі: Док. і мат. – Львів, 1996. – Т. 2. - С. 621 – 623; 24. Лугова О.І. Про роботу Наукової ради з проблеми «Основні закономірності розвитку суспільства і зміни соціально-економічних формацій» у 1964 р. // Український історичний журнал. – 1965. - № 2. – С. 152 – 153; 25. Яремчук В.П. Вказ. праця.

І.М. Романюк

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Методологія та проблеми, що з нею пов'язані, - найскладніші питання у сучасних суспільних науках. Уміння застосовувати різні методи та їх комбінації при проведенні наукового дослідження, постановка проблеми й вибір відповідних підходів складають методологію наукового дослідження.

Справжній прорив у методології дослідження соціально-економічних та культурних процесів в українському повоєнному селі зробила сучасна вітчизняна історіографія. Заслужують на увагу праці С. Кульчицького¹, І. Колесник². Неабияку увагу приділяють методологічним проблемам В. Михайлюк³, Ю. Ганжуков⁴. Найвідомішими теоретиками методології історії серед російських

.....
науковців є Т. Горбаченко⁵, І. Ковальченко⁶ та інші.

Певні положення про методи історичних досліджень містяться у працях відомого історика української діаспори І. Лисяка-Рудницького⁷. У дослідженні «Історичні есе» автор відзначав: «Кількість історичних «фактів» - безмежна. Щоб не загубитися в цьому хаосі, дослідник мусить дотримуватися певних домінантних критеріїв, наприклад, періодизаційної схеми. При цьому акцентовано, що насамперед важливо відзначити початок і кінець певної історичної доби, а потім перейти до її внутрішньої періодизації, тобто поділу на короткі епохи»⁷.

Мета роботи зумовлена актуальністю обраної теми і використанням методів дослідження під час вивчення соціально-економічних та культурних процесів у досліджуваній період.

Зупинимось докладніше на доцільності застосування зазначених методів дослідження згідно з поставленою метою.

Питання про метод в історичній науці зводиться до вивчення способів і прийомів наукового пізнання реальності та специфіки їх практичного застосування. За допомогою методів нагромаджується емпіричний матеріал, тобто дані конкретних соціологічних, економічних, правових та історичних досліджень. Сюди входять й аналіз статистичних даних, соціологічних опитувань населення, прямих спостережень, вивчення різноманітних документів тощо. У цілому методи дослідження пов'язані з метою, об'єктом і науковими завданнями, що постають перед дослідником.

У розкритті подій та явищ українського повоєнного села можна використовувати методи, які притаманні як матеріалістичному розумінню історії, так і цивілізаційному підходові, й у вітчизняній історіографії вони знайшли своє місце зовсім недавно.

Відтворюючи особливості тогочасного життя на основі малодосліджених фактів, автори можуть долучити до наукового інструментарію емпіричний метод. Звернення до цього методу, що частіше за інші використовується в історичній науці, дало можливість здобути інформацію шляхом проведення опитування населення, аналізу спогадів, щоденників та мемуарів.

При розгляді аграрних проблем має значення і проблемно-хронологічний метод, який зумовлює структурну побудову дослідження. Це дасть можливість з належною повнотою показати основні аспекти взаємовідносин держави і колгоспно-радгоспної системи, а також зміни в організації сільського господарства і культосвітній сфері села та зробити аналіз кожної проблеми у її часовій послідовності і динаміці. У процесі висвітлення проблеми закони, постанови, рішення прийняті протягом досліджуваного періоду, розглядаються в контексті окремих аспектів матеріального виробництва та соціальної сфери села.

Використання проблемно-хронологічного методу дозволить виокремити та логічно й історично реконструювати соціально-економічні та культурні процеси в сільському господарстві України, виявивши їх суперечливу еволюцію та закономірність функціонування командно-адміністративної системи. Проблемно-хронологічний метод дозволить виокремити тематичні сюжети в їх діалектичному зв'язку, досягнути теоретичного узагальнення цілого й частин.

Найбільш відомим і популярним серед дослідників є історико-порівняльний метод. Методика порівняльного аналізу дає можливість розкрити спільність функціональних зв'язків, соціальних явищ. Завдяки цьому методу історики осягають минуле в єдності та індивідуальності, а також знаходять зв'язок й основу історичних явищ. Історико-порівняльний метод застосовується і при зіставленні історичних об'єктів з метою виявлення загальних рис та особливостей функціонування на селі колгоспно-радгоспної системи. Він дає можливість з'ясувати суть хрущовської політики у царині сільського господарства, визначаючи її закономірність та особливості в різні роки.

За допомогою історико-порівняльного методу дослідник послідовно розкриває причини, наслідки й закономірності історичного розвитку. Метод дозволяє виявити тенденції змін у тоталітарній державі, політиці, аграрній економіці та зробити висновок про домінування екстенсивного шляху розвитку сільського господарства та про наявність перманентної аграрної кризи.

Порівняно невеликий хронологічний проміжок дослідження вимагає необхідності звернення до ретроспективного методу. Цей метод слугує передусім прийомом реконструкції невідомих раніше деталей, деяких суспільних явищ. Відштовхуючись від сучасних наукових підходів у дослідженні соціально-економічних та культурних процесів в Україні та далі шляхом ретроспективи, науковці висвітлюють зміни на селі в межах досліджуваного періоду. Ретроспективний метод дає змогу відійти від сьогодення й поступово звернутися до історичного минулого, виділяючи при цьому найхарактерніші риси і тенденції, а також закономірності розвитку сільського господарства соціального життя у досліджуваній період.

На основі залучених архівних матеріалів статистичних і документальних видань можна перевірити достовірність фактичного матеріалу, його типовість і методом зіставлення, де узагальнюються висновки, які містяться у вивчених і проаналізованих історичних працях з даної проблеми⁸.

Для з'ясування ролі Й. Сталіна, М. Хрущова та інших політичних та державних діячів в українській повоєнній історії можна використовувати психоаналітичний метод, який хоч і зазнає критики окремих науковців, проте дає історикам можливість використовувати психологічний інструмент для пізнання, заглянути в глибинну сутність тієї чи іншої історичної особи, виявити мотиви її діяльності.

Ключовим методом є системність і комплексність. Метод системного та комплексного підходу є порівняно універсальним методом формування і дослідження розвитку українського села у досліджуваній період. Він поєднує в собі виважений конструктивізм з об'єктивністю. Поєднання методу системного аналізу з емпіричним (практичним) методом надає вагомості результатам дослідження, наближених до існуючих реалій. Системний аналіз передбачає дослідження всього комплексу соціально-економічних та культурних процесів на селі у другій половині ХХ ст. як цілісного процесу. Системний та комплексний метод дозволяє глибше аналізувати мотивацію поведінки сторін, досліджувати механізм, що визначає динаміку соціальних процесів на селі. Для системного та комплексного методів характерний історичний підхід.

Методи системного та комплексного підходу дозволяють поєднати різні засоби історичного дослідження, не порушуючи принципів об'єктивного пізнання, тенденцій історичного розвитку як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях.

Упродовж ХХ століття історична наука поповнилася комплексом принципових методологічних надбань, без урахування яких неможливе об'єктивне наукове дослідження проблем вітчизняної історії. Важливе значення для вивчення проблем аграрної історії має цивілізаційний підхід, який враховує як об'єктивний (формаційний), так і суб'єктивний (антропологічний) аспекти.

Ідея цивілізаційного підходу виникла у вітчизняній історіографії не випадково. З одного боку, вона була породжена кризою догматизованої формаційної теорії, як універсального принципу пояснення історії загалом. З іншого боку, теоретичне осмислення вимагало вироблення інших способів аналізу й пояснення історичного минулого.

Запровадження категорії «цивілізація» та її розробка пов'язує воедино об'єктивні й суб'єктивні фактори. Якщо запровадження категорії «формація» дозволяє глибше проникнути у світ виробничих взаємин, власності, механізмів соціальної боротьби, то погляд на суспільство крізь призму цивілізаційного аналізу повинен призвести до успіху в дослідженні соціально-культурних і освітніх проблем села, етнічних процесів тощо. Цивілізаційний підхід направлений на дослідження суспільства у всій багатогранності проявів його життя та існування⁹.

Концентруючи творчі зусилля дослідників навколо критичних моментів суспільного розвитку і розглядаючи історію з позицій діалектики можливого і реального, робимо висновок про те, що такий підхід відкриває широкі горизонти теоретичного й конкретно-історичного обґрунтування інваріантності історичного процесу, розкриття потенційних можливостей минулої дійсності, а отже, й можливостей сьогодення.

Висвітлення соціально-економічних і культурних процесів на селі неможливе без врахування статистичних матеріалів. Саме для більш повного з'ясування ролі вищезазначених чинників стане доречним застосування структурно-функціонального та статистико-аналітичного методів, внаслідок чого можна вичленити ключові аспекти процесів, показати їхню взаємодію, глибше збагнути сутність того, що відбувалося, та показати при цьому гегемоністську роль командно-адміністративної системи. При застосуванні цих методів проявляються деякі явища, які на перший погляд були мало помітними, але в поєднанні з іншими ознаками набули більш істотного, ніж при першому оцінюванні, значення.

Застосування методів пошуку, критично-об'єктивного аналізу та синтезу різнопланових джерел і літератури сприятиме відтворенню реальних фактів досліджуваного періоду, що дозволить врахувати й оптимально використати науковий доробок радянських і вітчизняних істориків, політичних, державних та культурних діячів, представників української діаспори з соціально-економічних та культурних питань життя українського села другої половини ХХ століття та достатньо повно і глибоко опрацювати архівні матеріали.

Всі ці методи сукупно дозволяють опанувати наявну літературу з проблеми, вивчити джерела, систематизувати й узагальнити отриману інформацію, що дасть можливість уникнути при

дослідженні суб'єктивних оцінок, забезпечить наукову достовірність результатів дослідження.

Оскільки дана робота має ознаки комплексного та міждисциплінарного викладу проблеми, її концептуальні засади спираються на здобутки усіх галузевих суспільствознавчих наук – історії, політології, етнології, демографії, економіки, а також на ідеї нової дисципліни, що сформувалася в останніх десятиліттях, - етнодержавотворення. Використання сукупності загальнонаукових, спеціально-історичних і міждисциплінарних методів пізнання створить належні умови для досягнення поставленої мети.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький С.В. Методологія і методика наукового дослідження. Матеріали до нормативного курсу. – К., 2003; 2. Колесник І.І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 7 червня 2004 р.) – К., 2005. –С.22-35; 3. Михайлюк В. Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні (70-ті – початок 90-х рр.) – К., 1992; 4. Ганжуров Ю.С. Кількісні методи в історичних дослідженнях: досвід і деякі питання методики // Український історичний журнал. - 1994. - №4. – С.30-40; 5. Горобченко Т.Ю. Введение в историю. - М., 2001; 6. Коваленко И.Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований // Новая и новейшая история. -1995. - №1. - С.3 - 33; 7. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. У 2 ч. - Ч.1. – К., 1994. – С.196. 8. Михайлюк В. Вказана праця. – С.23; 9. Горобченко Т.Ю. Вказана праця. – С.40-41.

Л.М. Шевченко

АНАЛІЗ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ З ПИТАНЬ РІВНЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В РОКИ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ»

Після проголошення незалежності Україна стала на шлях розвитку ринкової економіки. У комплексі складних соціально-економічних проблем України, що безпосередньо пов'язані з трансформацією економіки на ринкових засадах, винятково важлива роль належить рівню та якості життя населення як основи соціально-економічного розвитку суспільства. Сучасна держава може стрімко розвиватися тільки за умови, якщо її економічна політика спрямована на поліпшення рівня та якості життя громадян, розширення їх можливостей формувати власне майбутнє. Рівень життя населення характеризує досягнутий на визначений період часу в суспільстві рівень задоволення різноманітних потреб населення (не лише фізичних, а і соціальних, інтелектуальних, духовних, політичних), який гарантується соціально-правовим забезпеченням умов життєдіяльності населення і обмежується рівнем економічного розвитку держави. Якість життя – це якісна характеристика ієрархії значення задоволення життєвих потреб людини¹.

Трансформація в політичній та економічній сферах потребує подолання негативних наслідків як у структурі, так і в суспільних відносинах агропромислового комплексу. Високий рівень розвитку аграрного сектору є не лише основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення населення, а й важливим чинником політичної стабільності, економічної безпеки держави. Реконструюючи аграрний сектор економіки на ринкових засадах, Україна зобов'язана подбати про ідеологічне забезпечення нової аграрної політики. Передусім слід пробудити громадський інтерес до соціально-економічних проблем села і переконати суспільство в необхідності концентрації зусиль для виведення сільського господарства з глибокої кризи, створення для цього на селі належних культурно-побутових умов життя. Звідси впливає важливість та актуальність вивчення глибинних процесів і змін, які відбувалися в житті українських селян у минулому. Особливо цінним у цьому сенсі може бути досвід хрущовських часів, коли були здійснені неодноразові спроби реформувати сільськогосподарську галузь економіки.

Автор статті поставив мету проаналізувати ступінь наукової розробки проблеми рівня та якості життя сільського населення України в роки хрущовської «відлиги» через реалізацію поставлених завдань: вивчення, класифікацію та систематизацію історіографічної бази проблеми.

Природно, що велика кількість історичних праць стосовно вказаної проблематики вимагало їх історіографічного аналізу. Крім обов'язкових у дисертаційних і монографічних працях оглядів літератури, більше бібліографічного, ніж історіографічного характеру, у 50-80-ті рр. ХХ ст. опубліковано декілька суто історіографічних праць. Серед них аналітичні статті Л.Ю. Беренштейна, В.В. Горака, С.М. Зверева, Я.С. Калакури, В.С. Петренка, А.В. Санцевича, В.Л. Юрчука² та інших науковців. Основна увага в них зосереджена на історіографії організаторської діяльності КПРС в аспекті розвитку сільського господарства в післявоєнні роки. До останніх досліджень, у яких